

Накашидзе І. С. к.філол.н.,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені акад. В. Лазаряна, Україна

ЗАСОБИ САКРАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ В ПОЕЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті досліджуються художні засоби, за допомогою яких досягається сакралізація образу батьківщини, що є центральним у літературі діаспори. Матеріалом для аналізу стали ліричні твори представників української діаспори в Канаді другої половини ХХ ст.: Яра Славутича, Л. Коровника, Р. Кедре, Л. Мурович, В. Ворскло, Дана Мура, О. Черненко, А. Шум, О. Смотрича, О. Зуєвського, І. Темертея, Л. Тиховської. Виявлено, що Україна ліричними героями ідентифікується як священна земля, до якої линуць думки на чужині. Сакралізація її образу досягається за допомогою традиційних для української літератури релігійних (біблійних) образів (зокрема Богородиця, рай, пекло) та національних архетипів (образів народнопоетичної творчості) (наприклад, мати, євшан, калина). Вагоме місце серед них посідає архетип матері.

Ключові слова: україномовна поезія Канади; образ батьківщини; сакралізація; народнопоетичні образи; міфологема.

Одним із найбільших осередків української діаспори у ХХ ст. стала Канада. Особливістю існування української спільноти в цій країні є її турбота про збереження мови, народних традицій. Історія української діаспори в Канаді за період з 1891 р. засвідчує активний розвиток україномовної літератури, у тому числі й поезії, як відгалуження материкової української літератури, як акт національного збереження. Серед дослідників україномовної поезії Канади – науковці Канади (Яр Славутич, Д. Струк, Я. Розумний, О. Гай-Головко та ін.) та України, які порівняно недавно долучилися до цієї справи (Л. Скорина, І. Руснак, П. Сорока, І. Немченко та ін.).

У центрі уваги авторів еміграційної поезії – тема батьківщини-України. Звернення до неї є виявом духовних зв'язків з батьківщиною та проявом національної ідентичності, з одного боку, а з іншого – їх належності до української літератури. Природно, що образ батьківщини сакралізується. Т. Цимбал зазначає, що для емігрантів сакралізація батьківщини є характерним явищем, адже "іммігруючи, шукаючи та знаходячи нові ідентичності, людина

все більше прагне до сакралізації національного, того, що надає їй відчуття ґрунту під ногами, почуття культурної укоріненості" [15, с. 275].

Категорія сакрального передає особливий зв'язок відповідного об'єкта, явища або процесу з діями таємничих "вищих" сил. У картині світу сакральне відіграє роль структуротворчого начала: відповідно до уявлень про сакральне вибудовуються фрагменти картини світу і складається їхня ієрархія.

Метою даної статті є дослідження засобів сакралізації образу батьківщини у творчості україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. (Л. Мурович, О. Гай-Головка, Р. Кедр, Л. Коровника, О. Черненко та ін.). При змалюванні образу України авторами використовуються різні засоби. Але в даній роботі цей образ розглядається в контексті сакрального, що є малодослідженим. Тому таке дослідження є актуальним.

У поезії представників української діаспори в Канаді Україна ідентифікується як священна, сакральна земля, що "світить, манить, вабить" [12, с. 16]. Сакралізація її образу досягається за допомогою 1) релігійних, біблійних образів та 2) національних архетипів, образів народнопоетичної творчості. Так, ліричний герой поезії І. Темертея "Україна – це наші сподівання..." характеризує її як "Богом то освячена земля!" [12, с. 16]. Використання окличної конструкції цього порівняння посилює емоційність вираженої думки, поглиблюючи оприявлення відчуття єдності ліричного героя з рідним краєм. У поезіях Яра Славутича збірки "Оаза" Україна порівнюється з оазисом у пустелі: "Ти мені – як примарна оаза / На пісках африканських пустель" [10, с. 130]. Образ "африканських пустель" асоціативно співвідносить образ батьківщини з біблійним мотивом землі обітованої, до якої Мойсей вів свій народ через безкраї пустелі. Поет екстраполює біблійний сюжет на майбутнє, до якого лежить непростий довгий шлях народу.

Р. Кедр звертається до образу раю в поезії "Покоління", називаючи батьківщину "пахучим едемом" [4, с. 180]. У вірші "Чому?" він розгортає порівняння батьківщини із раєм, вводячи до його системи образ "медоструйного краю" [4, с. 191], репрезентуючи таким чином образ батьківщини у сферу земного раю. На відміну від згаданих вище поетів, Р. Кедр образу України-раю протиставляє образ України-пекла: ліричний герой його поезії "Світ" переконаний, що у тенетах Радянського Союзу його батьківщина перетворилась на пекло: "Порожнє небо над тобою, / Шаліє пекло на землі" [4, с. 350]. В образі порожнього неба акцентовано думку про трагедію знищення релігії й нав'язування атеїзму суспільству, що призводить до його бездуховності.

Асоціативно з образом раю співвідноситься образ батьківщини і у вірші Л. Коровника "Безсмертний спів", проголошуючи: "душа дорогу знає в Божий рай" [5, с. 24]. Ліричний герой цього вірша теж не має змоги жити на батьківщині – у земному раю, але душею він

прагне ще за свого життя повернутися до неї не менше, ніж до раю небесного після смерті. Поезія Л. Коровника здебільшого релігійного змісту, він часто відходить від земних реалій. І батьківщина у нього – не Україна, а небеса, омріяний рай для душі. Наприклад, у вірші "Збуди свою душу" поет виражає мету віруючої людини:

О, друже, збуди свою душу!
Скажи: "Я полинути мушу
Туди, де Христос, на вершину...
В безгрішну небес батьківщину" [5, с. 128].

Образ небес – код християнського раю, куди потрапляє душа праведної людини після смерті. На цьому тлі виникає опозиція життя духовне – тілесне. Перше – важливіше. До здобуття духовної батьківщини закликає ліричний герой, що співвідноситься з образом проповідника.

Одним із дискурсів України у ліриці поетів діаспори є означення її як матері, матері-страдниці. Так, у поезії "Українська мати" І. Темертея Україна – "споконвічна раба", "упосліджена й змучена Мати" [12, с. 67]. Образ матері – уособлення жертвності, страждання. Глибше мотив мучеництва розгорнуто у поезії Дана Мура. У його вірші "Плач Єремії" образ України співвіднесено з образом святої мучениці за віру в Христа: "Нескорена. Незламна твердю. Ти – свята!" [6, с. 19]. Катом України в цьому творі постає Москва, образ якої антитетичний до образу України.

У поезії Л. Мурович образ рідної землі теж інтерпретовано як образ матері ("Земленько, землице, Матінко свята" [7, с. 76]). Актуалізація в цій характеристиці образу землі досягається через деталі плодючості. Перелік племен, що жили на цих землях: "Кімерійці, Скити, Анти або Русь" [7, с. 76] у спогадах ліричної героїні – виокреслення історичної основи України. Означення батьківщини-України Л. Мурович як "Земної Мадонни" [7, с. 156] зближує її образ із образом України в поезії Є. Маланюка (збірок "Земля й залізо" і "Земна Мадонна"), що постає втіленням двох протилежних відчуття поета – любові і ненависті. У Л. Мурович в образі Земної Мадонни втілено ідею зародження життя: він у неї співвідноситься з образом Богородиці, що народила Божу Дитину. В образі Спасителя сфокусовано надію не лише на спасіння душі, а й на з'єднання серця окремої людини й народу в цілому з "серцем України" [7, с. 163].

Як наголошує Г. Новоженець, "світогляд українського народу завжди мав яскраво виражене релігійне спрямування. Міфологічний, магічний, містичний світогляд українців розвивався протягом століть і в певних трансформаціях зберігся дотепер" [9, с. 142]. У поезії О. Черненко "Перша зірка" в образі Богородиці-Матері асоціативно вгадується образ України:

Радіє світ, Маріє, –

Чому Ти сльози ллєш?

Де син мій? Тільки зріє

У серці біль без меж [16, с. 12].

Маємо безпосередній перегук із "Скорбною матір'ю" П. Тичини (зокрема наведений вище уривок тематично (і не тільки) близький до тичинівської строфи: "Проходила по полю. / В могилах поле мріє – / Назустріч вітер віє – / Христос воскрес, Маріє!" [14, с. 72]). В образі сина Марії в поезії О. Черненко, як і у П. Тичини, асоціативно постає узагальнений образ синів України, тільки у П. Тичини вони оросили землю своєю кров'ю і мати проходить по ній, а у О. Черненко вони перебувають далеко від неї й доля їх невідома. Але в обох творах розгорнуто мотив материнського болю та переживання. Подібний образ матері-батьківщини наявний і в поезії О. Смотрича. У вірші "Марія" він еволюціонує від образу юної дівчини, "ще не згвалтованої" [11, с. 7], до образу старої вмираючої жінки "у чорній хустці – без лиця" [11, с. 8]. Образ чорної хустки – символ неймовірних страждань матері, спричинених суспільно-політичними катастрофами – голодом та війною. З образом Богородиці образ матері пов'язує ім'я – Марія, її мета – "Господа родити" [11, с. 7]. Поет сакралізує образ батьківщини за допомогою системи епітетів, в епіцентрі якої означення "свята" й "безсмертна".

Художній образ України-матері в україномовній поезії Канади співвідноситься не лише з образом Богородиці, а й з міфологемою праматері. Образ України екстрапольовано на нього як на своєрідний макрорівень. У Дана Мура рідна земля – "прарідна мати" [6, с. 28], тобто першооснова життя. Наділяючи Україну такими рисами, як мудрість та історична пам'ять, він спроектовує її образ на архетип матері. У поезії Л. Тиховської "Мати" горе батьківщини-матері зіставляється із станом природи, що персоніфікується: "Заплакала мати, затужили гори, / Степи застогнали, Дніпро заридав" [13, с. 6], набуває народнопоетичних, міфологічних ознак.

"Тема України, – на думку Г. Грицик, – належить до поетичних традицій, що виявляються у використанні народних образів, символіки та ін." [2]. Для ліричного героя поезії О. Зуєвського "Я вертаюсь до тих воріт..." батьківщина є свічадом, оазою, "де цвітуть по узбіччях маки" [3, с. 16]; для ліричного героя його вінка сонетів "Біля чорної брами" – мікрокосмом, де можна знайти "притулок справжньої любові" [3, с. 29]. У поезії Л. Мурович образ батьківщини як землі "святої відвіку", царство "святих дерев" [7, с. 26]. У структурі останнього – дуб і калина як сакральні символи мудрості предків, історичної пам'яті, міфологеми світового дерева. Дуб, як відомо, в українській міфології – символ парубочого начала, калина – дівочого, разом вони символізують єдність та гармонію українського народу. Ягоди калини ліричною героїнею сприймаються як талісман.

"Як органічна частка української обрядовості, "калинові" образи характеризують світогляд нашого народу, набувають значення національних поетичних символів і саме в такому ракурсі знаходять відображення в творчості поетів діаспори" [2], – зауважує Г. Грицик. У поезії "Дуб і калина" Л. Мурович образи дуба і калини є символом єдності України зі своїми синами, навіть тими, хто знаходиться за її межами. Символом цієї єдності постає й образ коріння: "І корінця він свої / З корінцями сплів її" [8, с. 42]. Образ коріння – складова міфологеми дерева життя, що є основою відродження здорової генерації народу, символ духовного зв'язку, на який не впливають час та простір. В. Ворскло співвідносить образ України із образом євшана, що символізує зв'язок ліричної героїні із батьківщиною:

Україна – пахучий євшан,
Матір нації, сила і мрія,
З чужини нас веде, мов прочан [1, с. 32].

Образ євшана – традиційний для української літератури як символ пам'яті (згадаймо, у поемі "Євшан-зілля" М. Вороного в образі чарівного зілля сфокусовано ідею зв'язку героя з рідним краєм).

Якщо зіставлення батьківщини з образом Богородиці (біблійне начало) скорельовує на образ України-матері, то народнопоетична традиція – на образ дівчини, жінки. Оригінально образ батьківщини виокреслено у поезії В. Ворскло із залученням концептів української природи, у характеристиці яких основним є порівняння із святковим одягом:

Степ як плахта, весь розшитий,
Річка – наче поясок,
І шепоче ніжно жито
Дивних тисячу казок [1, с. 46].

Міфологеми степу та річки (за образом якої – Дніпро) – образ України. В образі шепоту жита заковано образ вітру: приємний і необхідний ліричній героїні як вісник з батьківщини. Яскравий образ України-дівчини зустрічається і у творчості Л. Коровника. У нього він має конкретну просторову вказівку: полтавка, викликаючи згадку про п'єсу І. Котляревського "Наталка-Полтавка", репрезентує у сприйнятті читача образ України-дівчини: "Мою Вкраїну, мов полтавку, / Вітать замріяну смаглявку" [5, с. 233]. Крім того, означення полтавки автобіографічне: предки Л. Коровника родом з Полтави, і він вважав це місто своєю малою батьківщиною. Порівняння із збірним образом землячки, що є традиційним в українській літературі, посилює емоційність вірша. Асоціативно він викликає спогад про Полтаву як центр культури України.

Л. Мурович також скорельовує образ України на образ дівчини, порівнюючи обох із калиною:

Гляньте, люди, в лузі – чепурна Калина,
Мов князівна, стала в білому вінці,
Та в її подобі – ціла Україна –
Це ж відбилась пишно в дзеркальній ріці [8, с. 49].

Образ калини у поетеси – не лише уособлення батьківщини, а й міфологема жіночого начала, дівочої краси. У вірші "Кетяг калини" образ калини наділено функцією ліричного "Я" й персоніфіковано: "Та ні, я – дочки України / Мої імена: Софія, Олена..." [8, с. 51]. Вибрані поетесою імена Софія та Олена символізують мудрість і красу, риси, що відповідають народнопоетичному образу української дівчини. У поезії А. Шум "Українка" батьківщину уособлено в образі жінки-українки, в основі якого характеристичні народні архетипи: імена, що є традиційними міфологемами в українській літературі: землі ("Моє ім'я Земля. / І я стою як вічний спокій / і терпіння" [17]), пшениці ("Моє ім'я Пшениця. / І я росту і виростаю" [17]), крові ("Моє імення Кров. / І я лилася і литись буду" [17]), матері ("Я – Мати. / Моє ім'я жагуче / і нещадне" [17]), любові ("Моє ім'я Любов" [17]).

Таким чином, образ батьківщини, розгортаючись, сакралізується шляхом введення у поетичний текст біблійних та народнопоетичних образів. Серед перших центральне місце посідає образ батьківщини-матері, що постає в іпостасі мучениці, страдниці, Земної Мадонни, яка співвідноситься з образом Богородиці. У системі народнопоетичних образів виділяються образи дуба, калини, євшана як символи мудрості предків, історичної пам'яті.

Література:

1. Ворскло В. Лада: Поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1977. – 490 с.
2. Грицик Г. Наснилась мені Україна (про мову діаспорної поезії) [Електрон. ресурс] / Г. Грицик // <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-12.pdf>
3. Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 840 с.
4. Кедр Р. Поезії / Р. Кедр. – Торонто: В-во "Євшан-зілля", 1983. – 372 с.
5. Коровник Л. Струмені в пустелі: Поезії (1991-2002) / Л. Коровник. – Едмонтон: "Дорога правди"; – Луцьк: РТ МКФ "Християнське життя", 2003. – 376 с.
6. Мур Дан. Скрижалі туги: Поезії / Дан Мур. – Едмонтон, 1973. – 120 с.
7. Мурович Л. Дерево рідного роду: Поезії / Л. Мурович. – Торонто, 1984. – 210 с.
8. Мурович Л. Піонери святої землі / Л. Мурович. – Торонто: Світання, 1969. – 64 с.
9. Новоженець Г. Прояви української ментальності в мистецтві української діаспори: світоглядні лінії та позиції / Г. Новоженець // Вісник львівського університету. Серія мистецтво. – 2008. – Вип. 8. – С. 139–144.

10. Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К.: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – 470 с.
11. Смотрич О. Ужинок: Поезії / О. Смотрич. – б. м.: Сучасність, 1985. – 116 с.
12. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К.: Неопалима купина, 2004. – 512 с.
13. Тиховська Лена. Ліра: поезії / Лена Тиховська. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 80 с.
14. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П. Тичина. – Т. 1: Поезії 1906–1934. – К.: Наукова думка, 1983. – 736 с.
15. Цимбал Т. Діаспора як засіб збереження життєздатності етносу в умовах імміграції / Т. Цимбал // Діаспора як чинник утвердження України у міжнародній спільноті: Зб. матеріалів III Міжнародного конгресу. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 273–276.
16. Черненко О. В дорозі до другого берега: Поезії / О. Черненко. – Едмонтон: Об'єднання українських письменників "Слово", 1992. – 172 с.
17. Шум А. Вірші [Електрон. ресурс] / А. Шум// <http://ariyadnashum.blox.ua/html>

*Накашидзе Ирина Сергеевна, к. филол. н.
Днепропетровский национальный университет железнодорожного
транспорта имени академика В. Лазаряна*

СПОСОБЫ САКРАЛИЗАЦИИ ОБРАЗА РОДИНЫ В УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ КАНАДЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX В.

В статье исследуются методы, с помощью которых достигается сакрализация образа родины, что является центральным в литературе диаспоры. Материалом для анализа стали лирические произведения представителей украинской диаспоры в Канаде второй половины XX в.: Яра Славутича, Л. Коровника, Р. Кедре, Л. Мурович, В. Ворскло, Дана Мура, А. Черненко, А. Шум, А. Смотрича, О. Зуевского, И. Темертея, Л. Тиховской. Выявлено, что Украина лирическими героями идентифицируется как священная земля, к которой тянутся мысли на чужбине. Сакрализация ее образа достигается с помощью традиционных для украинской литературы религиозных (библейских) образов (в частности Богородица, рай, ад) и национальных архетипов (образов народно творчества) (например, мать, евшан, калина). Важное место среди них занимает архетип матери.

Ключевые слова: украиноязычная поэзия Канады; образ родины; сакрализация; народнопоэтические образы; мифологема.

Nakashydzė Iryna, PhD

*Dnipropetrovsk national university of railway transport
named after Acad. V. Lazaryan, Ukraine*

MEANS OF SACRALIZATION OF IMAGE OF THE MOTHERLAND IN UKRAINIAN-CANADIAN POETRY OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article investigates the artistic means by which the sacralization of image of the country (that is central in the literature of the diaspora) is achieved. Material for the analysis was the lyrical works of the Ukrainian diaspora poets in Canada of the second half of the twentieth century: Yar Slavutych, L. Korovnyk, R. Kedr, L. Murovych, V. Vorsklo, Dana Moore, O. Chernenko, A. Shum, O. Smotrych, O. Zujevskyj, I. Temertey, L. Tihovska. It was revealed that Ukraine is identified by lyrical hero as sacred land to which the stream of thoughts is flying in the foreign land. Sacralization of the image is achieved by using traditional for Ukrainian literature religious (Biblical) images (including Madonna, heaven, hell) and national archetypes (images of folk art) (eg mother, yevshan, guelder rose). An important place among them occupies the archetype of the mother.

Key words: ukrainian-Canadian poetry; image of the country; sacred; images of folk; mythology.